

۱۳۹۶۸۹۳
اسلام و مول

بسم الله الرحمن الرحيم

از ایران چه می‌دانم؟ / ۱۲۱

تاریخ عرفان اسلامی و تصوف در ایران شکل‌گیری و شکوفایی

دکتر پروانه عروج‌نیا

دفتر پژوهشهای فرهنگی

عروج‌نیا، پروانه، ۱۳۴۱ -

تاریخ عرفان اسلامی و تصوف در ایران (شکل‌گیری و شکوفایی) / پروانه عروج‌نیا -
تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۵.
۹۲ ص: مصور - (از ایران چه می‌دانم؟؛ ۱۲۱)

ISBN: 978-964-379-365-4

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه

۱. عرفان - ایران - تاریخ. ۲. تصوف - ایران - تاریخ. الف. دفتر پژوهشهای فرهنگی.
ب. عنوان.

۲۹۷/۸۳

BP ۲۸۶ / ع ۴ ت ۲ ۱۳۹۵

۴۱۶۱۹۸۷

کتابخانه ملی ایران

* تاریخ فان اسلامی و تصوف در ایران: شکل‌گیری و شکوفایی *

از ایران چه می‌دانم؟ / ۱۲۱

* مؤلف: دکتر پروانه عروج‌نیا

* مدیر علمی: جمشید دکتر حسن باستانی‌راد

* ویراستار: مریم رفیعی

* طراح جلد و صفحه‌آرا: فریاد داوودزنی

* تصویر روی جلد: نوشته‌ها، زیر بدجله خانه، آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی، ماهان - حسن باستانی‌راد

* تصویر پشت جلد: آرامگاه شاه نعمت‌الله ولی - کرمان

* شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه * چاپ اول: ۱۳۹۵

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر به هر شکل بدون اجازه کتبی دفتر پژوهشهای فرهنگی ممنوع است.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

• دفتر و فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان کریم‌خان زند، خیابان ایرانشهر، صالی، کوچه باقری

قصرالدشتی، شماره ۵، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۶۹۱

دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

تلفن: ۸۸۲۱۳۶۴، ۸۸۳۱۵۲۳۷

تلفن‌های فروش: ۸۸۸۴۹۴۶۱، ۰۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷

پست الکترونیک: lahze1386@gmail.com

فروش الکترونیک: www.lahzeh-ketab.com

• بخش مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۵۵

تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲، ۰۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷ دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

یادداشت

با توجه به تحولات نوین فرهنگی در جامعه امروز، نیاز همه ایرانیان، به ویژه جوانان تیزبین و پرسشگر، به بررسی های جدید علمی و مستمر درباره تاریخ پرفراز و نشیب ایران زمین و دولت و فرهنگ و تمدن آن، بیش از گذشته نمودار شده است. این روز، دفتر پژوهشهای فرهنگی با شناخت این امر و در جهت گسترش دیدگاه های همه جانبه و عمیق فرهنگی، تلاش مستمر را آغاز کرده و بر آن است تا با انتشار مجموعه از ایران چرخی نام؟ آگاهی های مهم، دقیق و سودمندی را در حوزه های گوناگون ایران پژوهی در دسترس همه دوستداران ایران و جوانان سرزمیندگشان قرار دهد.

امید است که این دفتر بتواند با ارائه این نوع پژوهش ها، ضمن ایجاد پیوندی ناگسستنی میان فرهنگ امروز و دیروز و دوری از هرگونه ذهنیت و جانب داری های یک سویه و غیر علمی، زمینه تبادل نظر و اندیشه را میان همه دانشمندان و علاقه مندان این عرصه فراهم سازد و در شکوفایی حرکت های نوین فرهنگی و اندیشه پرور و ایجاد آینده ای بهتر برای این سرزمین، نقشی شایسته و مفید ایفا کند.

فهرست مطالب

پیش‌سخن

فصل یکم. صوفی و دیگر جریانات و گروه‌های اهل معنا در

سده‌های دوم و سوم

۱. معانی و تعاریف عرفان و تصوف

۲. اهل تصوف

۳. جوانمردان و اهل فتوت

۴. ملامتیه

۵. کرامیه

فصل دوم. عارفان مهم سده‌های دوم و سوم

۱. حکیم ترمذی

۲. ابوبکر وراق ترمذی

۳. حاتم اصم

۴. حکیم ابوالقاسم سمرقندی

۵. احمد خضرویه

۶. بایزید بسطامی

۷. فضیل عیاض

۸. ابراهیم ادهم

۹. حمدون قَصَّار

فصل سوم. عصر مشایخ - مؤلفان صوفی

۵۵

۱. ویژگی‌ها و توأمانی عرفان و تصوف (سده چهارم تا پایان سده پنجم) ۵۵

۶۲

۲. عارفان مهم سده چهارم تا پایان سده پنجم

۶۲

ابونصر سراج

۶۴

ابوبکر کلاباذی

۶۵

ابوبدالرحمن سلمی

۶۶

ابونعیم اصفهانی

۶۷

ابوالحسن اشعری

۷۰

هشتمین سده

۷۲

خواججه عبدالله صدیقی

۷۷

سخن پایانی

۷۹

مآخذ

۸۹

مآخذ تصاویر

پیش سخن

عرفان یا معرفت را می‌توان نتیجه نیاز انسان به ارتباط با جان هستی و شناسایی خود و جهانی دانست که در آن می‌زید. جلوه‌های این نیاز در میان ملل و اقوام مختلف وجود مشترکی دارد اما در عین حال به سبب زمان و مکان و فرهنگی که انسان‌ها در آن به سر برده‌اند، عرفان هر ملت و قومی اختصاصاتی هم دارد که آن را از عرفان ملل و اقوام دیگر متمایز می‌سازد. وجوه مشترک میان عرفان اقوام و ملل را نمی‌توان به‌سور زعم اتباس یکی از دیگری تلقی کرد، و وجوه افتراق را هم نمی‌توان نشانهٔ جهل و برید بودن از فرهنگ ملل دیگر دانست. عرفان اسلامی نیز محصول تعامل اسلام با سایر ادیان و مذاهب و فرهنگ‌های گوناگون بوده است. از این رو دانش ریشه هر یک از عناصر آن کاری بس دشوار است و شاید بیهوده. دشوارتر بودن بررسی تاریخی عرفان در ایران‌زمین به عامل دیگری هم برمی‌گردد و آن محو شدن جریانات دیگر عرفانی در سایهٔ غلبه یک نوع عرفان بر دیگر جریانات عرفان است. نظیر این امر در تاریخ سیاسی این کشور نیز وجود دارد؛ برای مثال باستان‌شناسان و اشکانیان را چندان محو کردند تا خود را دنبالهٔ بلافضل هخامنشیان نشان دهند. تصوف که از دل عرفان اسلامی جوشید، چندان خروشید که جریانات دیگر را به حاشیه راند به گونه‌ای که تاریخ عرفان تقریباً همان تاریخ تصوف شد. با این حال می‌توان — البته به دشواری و تا حدی — در دل این تاریخ به کمک سایر تواریخ غیرصوفیانه جریانات دیگری را که تصوف در خود هضم و حل کرد، دید و حدس زد. امروزه پژوهشگران دقیق با مطالعهٔ تاریخ این

جریان (تصوف) و جریانات دیگر معنوی ترجیح می‌دهند که اهل تصوف را به سبب ویژگی‌های خاصی که دارند از عارفان دیگر جدا کنند. هم‌چنین کوشش می‌شود دربارهٔ کسانی که در دورانی می‌زیستند که عرفان و تصوف یکی دانسته می‌شد بررسی مجددی به عمل آید و کسانی که واقعاً به اهل تصوف پیوسته بودند، از آنان که شباهتی در اندیشه و منش با صوفیان داشتند، متمایز شوند. کتاب حاضر کوششی است برای معرفی جریانات معنوی - عرفانی مختلف در ایران از ابتدای شکل‌گیری آنها تا پایان سدهٔ پنجم و متمایز ساختن آنها از تصوف. بسیاری جریانی که در سدهٔ پنجم به اوج و شکوفایی خود رسیده و البته در سده‌های بعد نیز به تدریج خود را به‌عنوان یک جهت مثبت داشته است و هم‌جهت منفی. دورهٔ بعد از سدهٔ ششم را ضمناً می‌توان دورهٔ عرفان عملی دانست؛ زیرا همهٔ جریانات عرفانی ریشه مشترکشان توجه به سلوک عملی یعنی راه‌های تهذیب نفس و تزکیه باطن بود و از مباحث نظری و شبه فلسفی در میان آنان هنوز خبر چندانی نبود.